πολιτισμός

Αναδιφώντας το χθες (121)

Αρχ. Τιμόθεος Παναγιωτάκης: Η συμβολή των ιεροδιδασκάλων στη μόρφωση του κρητικού λαού

■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ*

Συνεχίζουμε σήμερα τη δημοσίευση των εισηγήσεων που πραγματοποιήθηκαν στην εκδήλωση του Σχολικού Μουσείου του Δήμου Ρεθύμνης στις 22 του περασμένου Ιουλίου, η οποία είχε ως θέμα την προσφορά του δασκάλου και της δασκάλας στον αλφαβητισμό των Κρητών. Μία από τις επτά συνολικά εισηγήσεις ήταν του αρχιμανδρίτη Τιμόθεου Παναγιωτάκη, διευθυντή του Δημοτικού Σχολείου Απλαδιανών και ηγουμένου της μονής Βωσάκου, με τον τίτλο «Η συμβολή των ιεροδιδασκάλων στη μόρφωση του κρητικού λαού». Ο π. Τιμόθεος δεν χρήζει, νομίζω, βιογραφικού σημειώματος, αφού είναι γνωστός από το ίδιο του το έργο. Κι αυτό όχι μόνο ως εκπαιδευτικός, εδώ και τρεις δεκαετίες, αλλά -και περισσότερο αυτό- ως ο αναστηλωτής της μονής Βωσάκου, η οποία μέχρι την εμφάνισή του αποτελούσε έναν ερειπιώνα, δεσποζόμενο από τα αιγοπρόβατα. Σήμερα το μοναστήρι αυτό αποτελεί όχι μόνο έναν από τους πνευματικότερους χώρους της Κρήτης αλλά και ένα από τα καλύτερα αναστηλωμένα από αρχιτεκτονική άποψη συγκροτήματα αυτού του μεγέθους σ' ολόκληρη της Ελλάδα (εικόνα).

«Η αδιάλειπτη παρουσία και η καθολική διακονία των ιερωμένων ως διδασκάλων κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας υπήρξε άτυπη και ανύπαρκτη θεσμικά. Με τη δημιουργία του Ελληνικού Κράτους και τη σύσταση των πρώτων διδασκαλείων, δηλαδή του Κεντρικού Σχολείου (1829), του Πρότυπου Αλληλοδιδακτικού Σχολείου Δασκάλων (1830) και του πρώτου Διδασκαλείου Ναυπλίου και μετέπειτα Αθηνών (1843) εισάγονται το πλαίσιο και οι προϋποθέσεις για να μπορεί κάποιος να διδάξει ως δάσκαλος. Επειδή, όμως, οι απόφοιτοι του πρώτου Διδασκαλείου Αθηνών δεν επαρκούσαν για να καλύψουν τις ανάγκες σε διδασκαλικό προσωπικό, το Υπουργείο Παιδείας εξουσιοδοτεί, το 1844, τις τοπικές αρχές να νομιμοποιήσουν ως δασκάλους και ιερείς, αφού προηγουμένως τους υποβάλλουν σε κάποια εξέταση. Παράλληλα, η εξέλιξη και η διαμόρφωση των ιερατικών σχολών, γενικά, λαμβάνει σε όλη την πορεία της, ως πυξίδα, την πορεία των διδασκαλείων του Κράτους.

Η διάκριση μεταξύ των ιεροδιδασκαλείων και των ιερατικών σχολών καθίσταται δυνατή μόνο αν ως κριτήριο χρησιμοποιηθεί η ιδιότητα των πτυχιούχων των Σχολών να είναι ιερείς και δάσκαλοι ταυτόχρονα. Στην υπόδουλη, σε ένα μέρος της, Ελλάδα έχουμε την πρώτη ίδρυση Ιεροδιδασκαλείου το 1892, με την ίδρυση του ιεροδιδασκαλείου Αγίας Τριάδος Τζαγκαρόλων Κρήτης, με κληροδότημα που άφησε με διαθήκη του γι' αυτό το σκοπό, ο επαναστάτης και πολεμιστής Επίσκοπος Κισάμου και Σελίνου, Γεράσιμος Στρατηγάκης. Στον κανονισμό του Ιεροδιδασκαλείου, άρθρο 1, διαβάζουμε: «Συνιστάται εν τω μνήματι Χανίων Ιεροδιδασκαλείο σκοπούν την εκπαίδευσιν και την εν ιεροτελεστίαις τριβήν καταλλήλων νέων, προορισμένως, όπως μορφούμενοι προσηκόντως χειροτονηθώσιν ιερείς λαϊκοί, να χρησιμεύσωσι δε συγχρόνως και ως δημοδιδάσκαλοι.

Την ίδια περίοδο λειτούργησε η επίσης σπουδαία Σχολή του Αγίου Πνεύματος στον Κισσό Αγίου Βασιλείου Ρεθύμνης, πνευματικό δημιούργημα του Επισκόπου Ευμενίου Ξηρουδάκη, και η οποία με βάση και πάλι τον κανονισμό της είχε ως κύριο σκοπό «να παιδαγωγήσει κατά Χριστόν και μορφώσει εν γένει πολίτας μεν χρηστούς και εναρέτους και ιδία ιερείς και δημοδιδασκάλους». Και από τις δύο αυτές σχολές αποφοίτησαν πολλοί, που υπηρέτησαν ως ιεροδιδάσκαλοι, συμβάλλοντας τα μέγιστα στην ανόρθωση της λαϊκής εκπαιδεύσεως και στον αλφαβητισμό του υπόδουλου Κρητικού λαού. Ιδιαίτερα σημαντικές για την ιστορική αποτίμηση του παιδαγωγικού έργου των ιεροδιδασκάλων της Κρήτης θεωρούνται οι απόψεις που εκφράστηκαν στη συνεδρίαση της Κρητικής Βουλής, το 1903, με την ευκαιρία της συζητήσεως της προτάσεως του Συμβούλου της Παιδείας, Αντωνίου Βορεάδη, για την τροποποίηση που αφορούσε το Ιεροδιδασκαλείο Κρήτης και τη μετατροπή του σε Ιερατική Σχολή, με το επιχείρημα ότι δεν μπορεί, σε μια εποχή προόδου να αναθέτουν τη διδασκαλία των παιδιών σε ιερείς και επομένως ότι δεν έπρεπε πλέον να συνεχίζει να υφίσταται ο θεσμός του ιεροδιδασκάλου. Η πρόταση αυτή συζητήθηκε αρκετά και απορρίφθηκε.

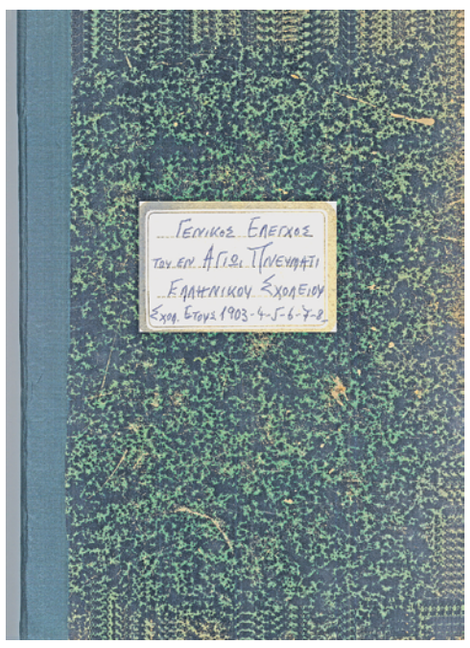

Στη συζήτηση που έγινε, ο Εμμανουήλ Λογιάδης (εικόνα), είπε μεταξύ άλλων: «Έχω την πεποίθησιν, ότι οι ιεροδιδάσκαλοι ηθικοποιούνται περισσότερον εν τω Ιεροδιδασκαλείω παρά εις τα άλλα σχολεία» και ότι «μετά πολλής ευχαριστήσεως ακούω ότι εις τα χωρία του νομού τούτου, όπου μετέρχονται τον διδάσκαλον, οι κάτοικοι είναι λίαν ευχαριστημένοι και εύφημος μνεία γίνεται περί αυτών». Ο Γεώργιος Φούμης μάλιστα, αναφέρθηκε σε συγκεκριμένο ιεροδιδάσκαλο, τον Ποντικάκη, ο οποίος υπηρετούσε στον Αστράτηγον Χανίων, τονίζοντας ότι: «όχι μόνον διά της διδασκαλίας του κατορθώνει να διαπλάττει και μορφώνει τους μαθητάς του, αλλά και διά του κηρύγματός του κατόρθωσε σήμερον να είναι ο αγαπητότερος των ιεροδιδασκάλων…». Εξέφρασε δε την πεποίθηση ότι «το επάγγελμα του δημοδιδασκάλου πλησιάζει προς αυτό του ιερέως, διότι έχει διαπλαστική και διαμορφωτική εργασία και το ένα και το άλλο. Και συνεχίζει: «Ημείς εξαιτούμεθα να χρησιμοποιηθεί ο ιερός κλήρος εις την δημοτικήν εκπαίδευσιν, αφού μορφωθεί εν τοις ιεροδιδασκαλείοις, αποφοιτών δ' εντεύθεν θα πράττει την αυτήν εργασίαν, ην οι σημερινοί δημοδιδάσκαλοι, μετά του πλεονεκτήματος, ότι θα ενσταλάζωσιν εις τας καρδίας των παίδων την ευσέβειαν και την αρετήν, αυτοί πρώτοι ως λειτουργοί του Υψίστου τας αρετάς ταύτας εξασκούντες».

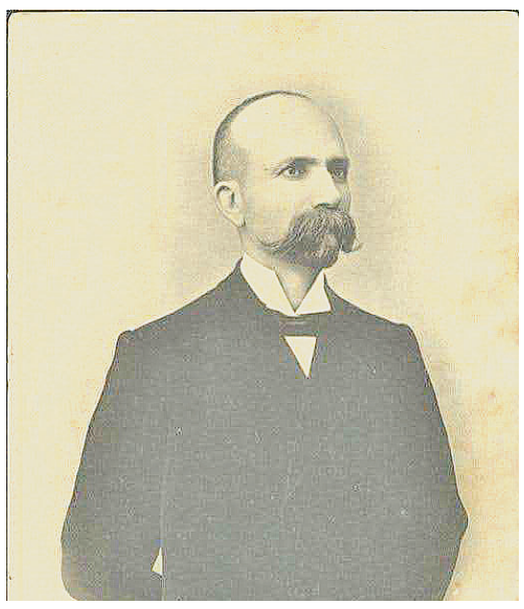

Δυστυχώς, δύο χρόνια μετά από αυτή τη συζήτηση, με την κήρυξη της επαναστάσεως του Θερίσου, το Μάρτιο του 1905 και λόγω της έκρυθμης κατάστασης το Ιεροδιδασκαλείο Κρήτης ανέστειλε τη λειτουργία του. Όμως, στα 13 περίπου χρόνια της λειτουργίας του, με πρωτεύοντα σκοπό την «μόρφωσιν ιερέων», οι οποίοι εργάστηκαν και ως δημοδιδάσκαλοι, αποτέλεσε ουσιώδες επίτευγμα, που σηματοδότησε και επηρέασε θετικά τον ευαίσθητο χώρο της παιδείας και συνέβαλε στη μείωση του αναλφαβητισμού και της απαιδευσιάς του Κρητικού λαού. Η λειτουργία του επηρέασε καθοριστικά την εκπαιδευτική κατάσταση στην Κρήτη, αφού όπως ομολογεί ο Γενικός Επιθεωρητής Κρήτης επί Κρητικής Πολιτείας, Παναγιώτης Οικονόμου (εικόνα), από αυτό εξαρτάται η μέλλουσα τύχη των σχολείων και των μαθητών της Κρήτης», διότι από αυτό αποφοίτησαν ιεροδιδάσκαλοι οι οποίοι ήρθαν στον κατάλληλο χρόνο για να δώσουν με την πλήρη αυταπάρνηση και αφοσίωσή τους στην εκπαίδευση έργο θαυμαστό, να αναβαθμίσουν την κατώτερη παιδεία και να συμβάλλουν στην ουσιαστική και καθοριστική πορεία των εκπαιδευτικών πραγμάτων και στην βελτίωση του αλφαβητισμού του Κρητικού λαού.

Χαρακτηριστικά γι' αυτό τα όσα έγραφε ο Ιωάννης Σκαλτσούνης, ο σπουδαίος νομομαθής της εποχής προς το περιοδικό «Ανάπλασις». «Κατά το 1897 οι πρώτοι 12 των μαθητευόντων από της ιδρύσεως του Ιεροδιδασκαλείου, διορίσθηκαν δημοδιδάσκαλοι εις διαφόρους αγροτικάς περιοχάς. Οι νέοι ούτοι δεν είναι ούτε γνώσται πολλών γλωσσών, ούτε φιλόλογοι της αρχαίας, ούτε μύσται της υψηλής θεολογίας, αλλά πάντες διδαχθέντες τα ελληνικά γράμματα εν τη μελέτη της γλώσσης του Ξενοφώντος και του Πλάτωνος, πάντες γνωρίζουσι να διδάξωσι τας στοιχειώδεις γνώσεις της Αριθμητικής, της Γεωγραφίας και της Ιστορίας, και πάντες είναι εις θέσιν να εξηγήσωσιν εις γλώσσαν εύληπτον και προσιτήν εις τους συγχωριανούς των την διδασκαλίαν του Ευαγγελίου και να τους ποδηγετήσωσιν εις τη οδόν της ημερώσεως και του χριστιανικού βίου.(Στη φωτογραφία ο παπα-Σταύρος Γοργοράπτης με τους μαθητές του, επί 33 έτη δάσκαλος στο Μελιδόνι και επί μισό αιώνα εφημέριός του).

Στο ελεύθερο πια ελληνικό κράτος, ιδρύονται και λειτουργούν οι πρώτες Παιδαγωγικές Ακαδημίες, μεταξύ αυτών και αυτή του Ηρακλείου (εικόνα), από την οποία ένας μικρός αριθμός αποφοίτων, όπως και ο ομιλών, υπηρέτησε ή υπηρετεί σε σχολεία της Κρήτης έχοντας το διπλό ρόλο του ιερέα και του δασκάλου. Επίσημα πάντως, ο θεσμός του ιεροδιδασκάλου ή «παπαδάσκαλου», όπως συνηθίζεται να λέγεται, καθιερώνεται το 1958, όταν με Βασιλικό Διάταγμα ιδρύονται οι Ανώτερες Εκκλησιαστικές Σχολές, οι οποίες ήκμασαν, λειτουργώντας ουσιαστικά ως Παιδαγωγικές Ακαδημίες, παρέχοντας ισότιμα πτυχία, με πρώτη απ' αυτές της Θεσσαλονίκης, ενώ με το Π.Δ 292/1977 μετονομάζονται σε Εκκλησιαστικές Παιδαγωγικές Ακαδημίες.

Στα τριάντα χρόνια λειτουργίας, από την Εκκλησιαστική Παιδαγωγική Ακαδημία Θεσσαλονίκης (εικόνα), αποφοίτησαν περίπου 110 Κρήτες ιεροδιδάσκαλοι. Αξιοσημείωτο είναι ότι οι ιεροδιδάσκαλοι αυτοί πριν λάβουν το πτυχίο τους, για να μπορέσουν να διοριστούν και ως δάσκαλοι, θα έπρεπε να προσκομίσουν πρώτα χειροτονητήριο γράμμα κάποιας Μητροπόλεως. Παράλληλα, ήταν υποχρεωμένοι από το νόμο να υπηρετήσουν σχολεία στην παραμεθόριο για τουλάχιστον οκτώ χρόνια, με δικαίωμα μετάθεσης μόνο σε ορεινά σχολεία. Από αυτό συμπεραίνουμε ότι οι ιεροδιδάσκαλοι αυτοί υπηρέτησαν με τη διπλή τους ιδιότητα μικρά χωριά της Κρήτης, στα οποία λειτουργούσαν κυρίως μονοθέσια ή ολιγοθέσια σχολεία. Η καθημερινή παρουσία τους στα χωριά αυτά έπαιξε καταλυτικό ρόλο με αποδέκτες όχι μόνο τους μαθητές των σχολείων αλλά και ολόκληρες τις τοπικές κοινωνίες. Με ιδιαίτερο ζήλο επιτέλεσαν το χρέος τους και την αποστολή τους, η οποία δεν ήταν μόνο να κάνουν τους μαθητές να διαβάζουν, να γράφουν και να εκτελούν αριθμητικές πράξεις. Η παρουσία τους και η συνεχής ενασχόλησή τους με τα παιδιά και τις οικογένειές τους, βοήθησε στην ψυχική και πνευματική τους θωράκιση. Εμφύσησαν στα παιδιά αξίες και ιδανικά. Σμίλεψαν τις ψυχές τους και διαμόρφωσαν χαρακτήρες, προβάλλοντας τις μεγάλες αξίες της ζωής.

Σήμερα, δυστυχώς, η εικόνα έχει αλλάξει ριζικά. Οι περισσότεροι των ιεροδιδασκάλων είτε έχουν φύγει από τη ζωή είτε είναι συνταξιούχοι. Ως μνημόσυνο τιμής και ευγνωμοσύνης, σας αναφέρω μερικά ονόματα αυτών που έχουν φύγει από τη ζωή: Γεωργουλάκη Μιχαήλ, Δημητρακάκη Ευάγγελο, Καλογεράκη Νικόλαο, Θωμαδάκη Γεώργιο, Ανυφαντάκη Εμμανουήλ, Σταφυλάκη Διονύσιο. Ενώ από τους συνταξιούχους τους: Γοργοράπτη Σταύρο, Μπεμπή Δημήτριο, Γαβαλάκη Νικόλαο, Παττακό Γεώργιο, Ανδρεαδάκη Γεώργιο, Σταυγιαννουδάκη Εμμανουήλ, Καναβά Γεώργιο, Αδάμ Βλαστό, Σωκράτη Ξενικάκη, ο οποίος είναι και ο πρόεδρος του Πανελληνίου Συλλόγου Ιεροδιδασκάλων. Εύχομαι πραγματικά η εικόνα της απουσίας των ιεροδιδασκάλων από τα σχολεία να αλλάξει. Τα σχολεία μας χρειάζονται τους ιεροδιδασκάλους. Μην παρασυρόμαστε από την άποψη ορισμένων οι οποίοι, συνδυάζοντας την Εκκλησία με τη συντήρηση, θεωρούν ότι η παρουσία ιερέων δασκάλων δεν ωφελεί τα σχολεία. Η Εκκλησία ουδεμία σχέση έχει με τη συντήρηση. Η Εκκλησία είναι παράδοση. Άλλο, όμως, συντήρηση και άλλο παράδοση.

Κλείνοντας, και αφού καταθέσω το σεβασμό μου προς όλους τους ιεροδιδασκάλους, κεκοιμημένους και ζώντες συνταξιούχους, σας μεταφέρω τα λόγια του μεγάλου μας γλωσσολόγου Γ. Χατζηδάκη (εικόνα), ο οποίος πληροφορούμενος τις προσπάθειες εκείνων που απέβλεπαν στην κατάργηση των Ιεροδιδασκαλείων και την απομάκρυνση των ιεροδιδασκάλων από τα σχολεία είπε: «Στον ελληνικό κόσμο ουδέποτε η Εκκλησία συγκρούστηκε με την πολιτεία, αλλά αδελφικώς συνεργάστηκαν. Από τους ιεροδιδασκάλους ωφελείται και η πολιτεία και ο μαθητής. Εφιστώ την προσοχή σας: Μη χωρίσετε Θρησκεία και Παιδεία». Ένα μήνυμα που θεωρώ ότι είναι περισσότερο επίκαιρο από κάθε άλλη φορά».

Πρόταση ανάγνωσης

Διαβάστε το άρθρο του Μανούσου Κλάδου «Μονή Βωσάκου... 20 χρόνια πριν» στην εφημερίδα «Ρέθεμνος» της 19ης-7-2017 ή στο διαδίκτυο στη διεύθυνση https://rethemnosnews.gr › 2017/07 › μονή-βωσσάκου-είκοσι-χρόνια-μετά. Διαβάστε το για να επιβεβαιώσετε για μια ακόμα φορά ότι τα «έργα» στη χώρα μας δεν τα κάνουν αυτοί που θα έπρεπε και είναι εντεταλμένοι γι' αυτό, αλλά οι απλοί άνθρωποι, όπως ο πατέρας Τιμόθεος. Διαβάστε το για να αναλογιστείτε πόσο τυχερά είναι τα παιδιά του Μέσα Μυλοποτάμου που έχουν έναν τέτοιο δάσκαλο και διευθυντή στο σχολείο τους. Στην φωτογραφία του Μανούσου Κλάδου, τον βλέπουμε μαζί του και μαζί με τον Πρωτοπρεσβύτερο Θεμιστοκλή Μαρκάκη, ως απλό πολίτη τότε, αλλά από τότε οραματιζόμενο αυτό που εμείς σήμερα χαιρόμαστε και θαυμάζουμε.

* Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ Παιδαγωγικής-ιστορικός ερευνητής-συγγραφέας
strharis@yahoo.gr, 2831055031